

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Корекція проявів стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами
аутистичного спектра

Виконала студентка групи СОМ-2(1)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Гаркуша Наталя Вікторівна
Керівник: Борисов В. В.
Рецензент: Сігова А. Г.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2021 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 45 с., 1 табл., 7 рис., 59 джерел.

Об'єкт дослідження: особливості прояву стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Мета роботи: вивчити особливості прояву стереотипій та апробувати систему роботи з їх корекції у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні.

Питання подолання та мінімізації проявів шкідливих стереотипій у дітей із розладами аутистичного спектра є однією з центральних проблем дошкільної та шкільної аутопедагогіки. Наукова робота розкриває причини та гіпотези, що пояснюють появу стереотипій. Автор дослідження чітко розкриває вплив стереотипій на дитину: як позитивний вплив – це аутистична самостимуляція (стімінг), так і негативний, шкідливий, – надмірна або недостатня стимуляція, зменшення болю, керування емоціями, засіб саморегуляції поведінки.

Науково обґрунтовано, емпірично досліджено теоретико-методичні засади прояву стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра та розроблено й експериментально перевірено систему роботи з їх корекції.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблена автором система роботи з корекції проявів стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра сприяє подоланню труднощів налагодження емоційного контакту з дитиною шляхом залучення її до стереотипної діяльності та формуванню регулятивних навичок поведінки.

Матеріали дослідження можуть використовуватись у системі вищої, спеціальної та інклюзивної освіти для створення й модернізації навчальних і методичних матеріалів з питань діагностики, формування й корекції проявів стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

СТЕРЕОТИПІЇ, СТЕРЕОТИПНІ РУХИ, СТЕРЕОТИПНА ПОВЕДІНКА, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, РОЗЛАДИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розлади аутистичного спектра (далі – РАС) є порушенням центральної нервової системи полігенетичного походження, які характеризуються не лише неоднозначністю генетичної природи, дезорганізацією зв'язків між певними нервовими центрами кори головного мозку (гіпокамп, префронтальна кора, середня частина скроневої кори, задня частина тім'яної кори), своєрідністю клінічної картини неврологічних порушень, а й значною варіативністю психічних проявів та симптомів [4; 7; 11; 14; 16; 20; 21; 24; 25; 32; 40; 54]. Це група порушень психіки і поведінки, пов'язаних із розладами нейророзвитку, що характеризуються якісними порушеннями соціальної взаємодії, вербальної і невербальної комунікації, обмеженою повторювальною поведінкою, ригідними інтересами, стереотипними рухами.

На сучасному етапі феноменологія розладів спектра аутизму є досить вивченою як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Найбільш широко відомі дослідження О. Арашатської, Н. Базими, М. Веденіної, Е. Гренлюн, Т. Грендін, О. Доленко, Я. Крет, Т. Куценко, М. Ліблінг, Л. Нисевич, О. Нікольської, Л. Нурієвої, Т. Пітерс, Т. Сак, Т. Скрипник, В. Тарасун, Е. Уорік, Г.Хворової, А. Чуприкова, М. Шеремет, Д. Шульженко, С. Gillberg, E. Schopler et al., P. Szatmari, L. Wing та ін.. Детально описаний як класичний, «каннерівський» аутизм, так і його атипові форми. Однак залишається чимало «білих плям» у вивченні особливостей прояву дитячого аутизму, зокрема недостатньо вивчені особливості демонстрації незвичної поведінки, що має повторювальний характер.

Стереотипна поведінка є одним із симптомів діагнозу класичного аутизму. Діти демонструють не функціональні, а повторювані моторні або мовленнєві дії. Стереотипії аутичних дітей не забезпечують сталість умов взаємодії дитини з навколишнім середовищем та не є фундаментом для

розвитку такої взаємодії. Натомість, вони обмежують активність дитини до зафіксованих форм, виконуючи переважно функцію захисту [1; 11; 18; 23].

Науковцями (О. Аршатська, О. Баєнська, О. Доленко, К. Дубовик, В. Каган, І. Костін, Я. Крет, Т. Куценко, К. Лебединська, О. Нікольської, Л. Нурієвої, Т. Сак, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворової, А. Чуприкова, Д. Шульженко, D. Asperger, J. Jacobson, L. Kanner та ін.) доведено, що стереотипність поведінки виявляється і як опір змінам в навколишньому середовищі, і як власна стереотипна активність в аутоstimуляції [2; 11; 14; 16; 23; 25; 32; 33; 35; 52; 57]. Аутоstimулююча поведінка може здаватися дивною, приводити в замішання, а іноді і лякати людей, які її не розуміють, тим не менш, часто така поведінка дозволяє аутичній дитині відчувати комфорт.

Вибір теми дослідження зумовлений важливістю вивчення, спостереження і усунення стереотипій, що допоможе дитині із розладами аутистичного спектра краще адаптуватись до оточуючого світу, сприятиме соціалізації серед інших дітей.

Об'єкт дослідження – особливості прояву стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Предмет дослідження – процес корекції стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Мета дослідження – вивчити особливості прояву стереотипій та апробувати систему роботи з їх корекції у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Відповідно до мети було визначено такі завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної та соціально-психологічної літератури поглибити та конкретизувати розуміння сутності та змісту понять «стереотипії», «стереотипні рухи», «стереотипна поведінка».

2. Дослідити стан розробленості теорії та методики діагностики і подолання стереотипій у дітей із розладами аутистичного спектра.

3. Виявити особливості прояву стереотипій у дітей із розладами аутистичного спектра.

4. Розробити та апробувати систему роботи з корекції стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра.

Методи дослідження. Для досягнення мети, розв'язання визначених завдань дослідження були використані загальнонаукові методи:

– теоретичні – вивчення та аналіз психологічної, педагогічної, логопедичної та медичної наукової літератури; аналіз, синтез, порівняння та узагальнення матеріалів, наукових, законодавчих і методичних джерел;

– емпіричні – праксиметричні (вивчення та аналіз інноваційного педагогічного, психологічного та логодидактичного досвіду), діагностичні (тестування, інтерв'ювання), обсерваційні (пряме і опосередковане спостереження); експериментальні (констатувальний та формувальний експерименти);

– математико-статистичні – методи обробки і аналізу результатів дослідження.

Використані методи є взаємодоповнюючими і забезпечують можливість комплексного предмета дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:

1. теорія системного підходу до розуміння організації психічної діяльності (П. Анохін, М. Бернштейн, Л. Виготський, О. Лурія).

2. теорії навчання, психотерапії та інтеграції в соціум дітей із розладами аутистичного спектра (О. Арашатська, М. Веденіна, Е. Гренлюн, Т. Грендін, О. Доленко, М. Ліблінг, Л. Нисевич, О. Нікольська, Т. Пітерс, В. Ткачова, Е. Уорік та ін.).

3. концепція розвитку, навчання та соціалізації дітей із РАС (В. Тарасун, Г. Хворова та ін.);

4. концепція врахування індивідуально-особистісних особливостей дитини і необхідності системного впливу корекційного процесу, як інструменту урівноваження людини і її оточення (В. Синьов).

5. теорія управління рухами (М. Бернштейн).

Структура: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (59 найменування). У тексті містяться 7 рисунків та 1 таблиця. Загальний обсяг роботи 45 сторінок.

ВИСНОВКИ

Розробка та теоретичне обґрунтування системи роботи з подолання стереотипних форм поведінки у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра, а також результати її експериментального впровадження в комплексну корекційно-розвиткову діяльність з дітьми дошкільного віку, що мають розлади аутистичного спектра, дозволили сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної та соціально-психологічної літератури поглиблено та конкретизовано розуміння сутності та змісту понять «стереотипії», «стереотипні рухи», «стереотипна поведінка». Під стереотипією розуміється стан дитини, при якому відбувається нав'язливе повторення рухів, слів та фраз. Розкрито основні поняття та виявлено основну відмінність. На основі вивчених теоретичних даних було з'ясовано та описано класифікацію стереотипій, які виявляються у поведінці дітей із розладами аутистичного спектра.

2. Досліджено стан розробленості теорії та методики діагностики і подолання стереотипій у дітей із розладами аутистичного спектра. Науковцями констатовано, що деяким дітям із розладами аутистичного спектра властива стереотипна поведінка. Їх повторювана поведінка і рухові стереотипії відносяться до числа найбільш стигматизованих проявів розладів аутистичного спектра, яка ускладнює інклюзію дитини в освітній та соціальний простори. Водночас, в інших дітей із розладами аутистичного спектра зафіксовано стереотипії, що носять характер псевдокомпенсаторної аутостимуляції, і зустрічаються як у високо функціонованих дітей із синдромом Аспергера, так і при більш важких розладах аутистичного спектра. Сьогодні актуалізуються нові аспекти розвитку дитини із розладами аутистичного спектра, зокрема деякі стереотипії мають характер самостимулюючої поведінки.

3. Встановлено особливості прояву стереотипій у дітей із розладами аутистичного спектра.

Розроблено критеріальну базу дослідження та окреслено специфіку проведення діагностики. Визначено та виявлено характер стереотипій у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра шляхом анкетування, інтерв'ювання батьків; анкетування, інтерв'ювання і спостереження педагогів за дітьми із розладами аутистичного спектра у корекційному просторі. Якісний та кількісний аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив про наявність таких видів стереотипій: дітей із руховою формою стереотипної поведінки зафіксовано 4 особи, що складає 44,4% від загальної кількості дітей; дітей із зоровою – 2 особи (22,2%); кількість дітей, які мають явно виражені специфічну ритуальну стереотипну поведінку складає 2 особи (22,2%); дітей із наявністю кількох модальностей виявлено – 4 особи (44,4%), емоційною та мовленнєвою формами – по 3 особи (33,3%). Зауважимо, що дітей із будь-якою однією формою стереотипної поведінки не зафіксовано. Проте, кожна дитина із розладами аутистичного спектра проявила по 2 форми стереотипної поведінки.

4. Розроблено та апробовано систему роботи з корекції стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра, метою якої було: послаблення та/або зменшення прояву стереотипної поведінки та підвищення адаптаційних механізмів дитини до аферентного навколишнього простору. Рушійною силою до створення системи був процес виникнення та розв'язання своєрідних суперечностей між природною потребою дитини у сенсорному пізнанні та дисгармонією у розвитку, що викликана порушенням діяльності базального апарату мозку дитини з розладами аутистичного спектра.

Під час спеціально організованого навчання було з'ясовано умови, які сприяли корекції стереотипій, а саме:

1. Протягом часового проміжку, під час якого встановлюється

емоційний контакт з дитиною, долається негативізму у спілкуванні, особливо з дорослими, мінімізації страхів не можна: говорити дуже голосно, виконувати різкі рухи, дивитись в очі дитині, звертатись і бути занадто активним і нав'язливим.

2. Протягом подолання стереотипій у цілеспрямованій діяльності дитини необхідно: встановити позитивний емоційний контакт, використовувати стереотипи дитини, подолати комунікативний бар'єр, навчати дитину вмінню фіксувати увагу на власній поведінці, навчати поведінковій етиці.

Проведено експериментальне дослідження ефективності системи корекції стереотипій у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. Порівняльні дані засвідчили позитивну динаміку в корекції стереотипій у дітей дошкільного віку із розладами аутистичного спектра. Кількість дітей із зоровими стереотипіями – не змінилась. Проте, протягом корекційної роботи змінилась частотність виконуваних маніпулятивних дій перед очима. Кількість дітей із руховими стереотипіями зменшилась на одну дитину, що у відсотках складає – 33%. Дії дитини стали адаптовані до соціального середовища, і не викликали здивування в оточуючих. У двох дітей із руховою формою стереотипної поведінки зменшилась кількість та частотність виконання рухів. Водночас, у поведінці однієї дитини жодних змін не відбулося. Дітей із явно вираженими специфічними не функціональними ритуалами і звичками зменшилось на 1 дитину, що у відсотках складає – 11%. У дитини, в якій спостерігалось порушення стереотипної поведінки за двома модульностями – змін не відбулось.

Під час корекції стереотипій у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектра було з'ясовано умови, які сприяли результативності корекційно-розвиткової роботи, а саме: використання у роботі сильних сторін дітей із аутизмом, зокрема: схильністю до впорядкованості, завершеності, структурованості, орієнтуванні в часі і просторі, розвиненістю механічної пам'яті тощо; організація доступного освітнього середовища

(предметно-просторового, організаційно-сислового, соціально-психологічного); раннє виявлення та втручання в процес розвитку; забезпечення психолого-педагогічного процесу розвитку дітей із розладами аутистичного спектра міждисциплінарною командою; злагоджена робота педагогів закладу і батьків; комплексність і систематичність роботи з подолання стереотипних форм поведінки.